

Hiljaista ja hiljennettyä vastarintaa

Siilinjärven haamupyörän tapaus

Kari Saari & Mikko Saastamoinen

Artikkeli syventyy tarkastelemaan Siilinjärven haamupyörän tapausta vuodelta 2016.

Liikenneonnettomuuspaikalle vietiin pyöräilyaktiivien toimesta haamupyörä, valkoinen polkupyörä, johon kohdistui vahva yhteiskunnallinen vastareaktio. Suomalaisittain uudenaikaisena kansalaisaktion muotona haamupyörä rikkoi suomalaiseen aktivismiin, kuolemaan ja periferiatilaan liittyviä yhteiskunnallisia normeja ja perinteitä. Tapaus toi symbolisena vastarintana esiin kulttuurisia arvoja ja normeja, jotka määrittävät suomalaista poliittista toimintaa

Johdanto

Haamupyörät (englanniksi ghost bikes) ovat liikenneonnettomuudessa kuolleen pyöräilijän kuolinpaikan läheisyyteen sijoitettuja, valkoiseksi maalattuja polkupyöriä. Tietävästi ensimmäiset haamupyörät ilmestyivät onnettomuuspai-

koille Yhdysvaltoihin 2000-luvun alussa. Suomessa ensimmäiset haamupyörät tavattiin Helsingissä (vuosina 2011 ja 2015) ja Mikkeliissä (vuonna 2012). Valkoisten pyörien symbolisena tehtävänä on ollut toimia sekä kuolleen pyöräilijän muistomerkkinä että poliittisena viestinä.

Artikkeli syventyy tarkastelemaan Pohjois-Savossa sijaitsevan Siilinjärven Kuuslahden haamupyörän tapausta vuoden 2016 elokuussa, jolloin iäkäs polkupyöräilijä jäi kuorma-auton alle. Tapah-tuman jälkeisellä viikolla seudun pyöräilyaktiivit veivät paikalle haamupyörän. Ely-keskuksen, poliisin ja paikallis-

ten asukkaiden vaatimuksesta haamupyörä poistettiin onnettomuuspaikalta lähes heti. Lyhyen elinkaarensa aikana haamupyörä sai osakseen suhteellisen paljon mediahuomiota sekä kansalais- ja viranomaiskritiikkiä.

Pyrimme kuvaamaan ja ymmärtämään haamupyörätapausten kautta sitä, miten ja miksi yksittäisen kansalaisen ja hänen pienehkön tukijajoukkonsa spontaani, symbolinen poliittinen teko herätti viranomaisissa ja paikallisyhteisössä jopa niin sanotuksi moraaliseksi paniikiksi kasvaneen, äänekkään julkisen vastarinnan. Tutkimusaineisto koostuu haamupyörätapausten ideojan haastatteluista sekä media- ja dokumenttiaineistoista. Erilaisten aineistojen käytön ja analyysin kautta tavoitteena on luoda monipuolinen, analyttinen kuvaus tarkasteltavasta haamupyörätapauksesta. Haastatteluaineisto käsittää elokuussa 2017 tehdyn nauhoitetun/litteroidun, reilun tunnin teemahaastattelun. Haastattelussa, jonka teki Kari Saari, keskusteltiin haamupyörätapausten ideojan motiiveista ja tavoitteista, tapausten organisoinnin ja tapahtumien yksityiskohdista sekä yhteisöllisistä reaktioista. Litteroidun haastattelun, jota käytetään aineistona tässä tekstissä, lisäksi Saari kävi kymmenkunta epämuodollisempaa keskustelua (ensimmäiset syyskuussa 2016) haamupyörätapausten

ideoijan kanssa vuosina 2016–2017. Keskustelut toimivat taustamateriaalina varsinaisen haastattelun suunnittelua ja toteutusta varten. Media-aineisto käsittää kaikki haamupyörätapahtumaan liittyneet kirjalliset ja audiovisuaaliset uutisoinnit (n=15). Dokumenttiaineisto on saatu tutkimuskäyttöön haamupyörätapausten ideojalta, joka oli dokumentoinut tapahtumaan liittyvän materiaalin systemaattisesti omaksi henkilökohtaiseksi arkistoksi. Dokumenttiaineisto käsittää valokuvia, haamupyöräyhteisön Facebook-kirjoituksia ja -uutisia, viranomaisten tapausten ideojalle lähettämät sähköpostiviestit ja kokouspöytäkirjan. Media- ja dokumenttiaineistot tuovat monipuolisemmin esiin eri toimijoiden näkökulmia ja näkemyksiä haamupyörätapauksesta kuin haastatteluaineisto. Artikkelin laadullinen analyysi ja tulosten esittely pohjautuvat aineistolähtöiseen, teorialatietoiseen tutkimusotteeseen (ks. esim. Goldkuhl & Cronholm 2010; Thornberg 2012). Käytännössä tämä tarkoitti kokonaisaineiston syvälukeamista ja jäsentämistä teemoittain, joiden sisältöjen esittelyyn ja aiempien tutkimusten teoreettisten lähtökohtien ja empiiristen tulosten kanssa käytävään vuoropuheluun artikkeli rakentuu. Olemme tietoisia, että vaikka rajallisen empiirisen aineiston tuloksista ja huomioista ei voi suoraan yleistää yksit-

täistapauksesta yleiselle tasolle, niin ne herättävät monia mielenkiintoisia kysymyksiä, joita on mahdollista pohtia teoreettisen ja analyttisen yleistämisen näkökulmasta (Yin 1994, 30–32). Kyse on mikrososiologisesta näkökulmasta, jossa ainutlaatuisen ilmiön tai tapausten yksityiskohtien kautta yritetään tehdä laajempia kriittisiä huomioita ja sosiokulttuurisia tulkintoja suomalaisesta yhteiskunnasta.

Artikkelissamme vastarintänäkökulma pohjautuu käsitteellisesti Alberto Meluccin (1996) ajatukseen kansalaisaktivismista kulttuuristen sääntöjen haastamisena (challenging codes): yhteiskunnalliset liikkeet pyrkivät ajamaan omia päämääriään ”ideologisen taistelun” avulla. Ne käyvät ideologista määrittelykamppailua ja haastavat nykyistä symbolista järjestystä yhteiskunnissa ja pyrkivät siten saamaan aikaan muutoksia. Aktivistit nimeävät uusia, muutosta vaativia yhteiskunnallisia ongelmia tuoden niitä julkiseen keskusteluun sekä haastavat vallalla olevia totuuksia ja toimintatapoja kulttuurisen vastarinnan kautta (emt. 36–37).

Tutkimassamme tapauksessa hiljaisen vastarinnan teko ja symboli on valkoiseksi maalattu polkupyörä, joka viehdään julkiseen paikkaan, tapaturmapaikan läheisyyteen. Arkinen esine, polkupyörä, saa nimetyt poliittisen merkityk-

sen haamupyöränä, jonka oikeutus lopulta kuitenkin kiistettiin julkisesti yhteisössä, toisin kuin pyörän paikalle vienyt henkilö halusi. Haamupyörä julkisessa tilassa on poliittinen symboli, joka haastaa suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisia arvoja ja normeja. Vastarinnan ydin on määrittelykamppailu, joka käydään julkisuudessa haamupyörätempauksen ideoijan sekä paikallisyhteisön ja viranomaisten välillä. Määrittelykamppailun pääkysymys on, onko haamupyörä poliittinen, liikenneturvallisuuden parantamisen symboli vai ei-poliittinen, arkinen esine, joka on laittomasti väärässä paikassa, väärään aikaan ja väärin perustein.

Haamupyörät ja niihin liittyvä aiempi tutkimus

Ensimmäinen ”haamupyörä” ilmestyi Yhdysvalloissa St. Louisin kadulle vuonna 2003 muistuttamaan pyöräilijästä, joka oli kuollut auton töytäisemänä. Paikallinen polkupyöräkauppias oli nähnyt tapaturman ja toi onnettomuuspaikalle valkoiseksi maalatun pyörän, johon oli kiinnitetty ”Tässä kuoli pyöräilijä” (Cyclist struck here) -tekstikyltti. (Dobler 2011, 169.) Sittemmin, 2000-luvulta alkaen, haamupyörä on ilmestynyt kaupunkeihin ja tienvarsille, erityisesti Etelä- ja Pohjois-Amerikkaan, eri puolille

Eurooppaa ja Australiaa (ks. Ghost Bikes 2017).

Aiemmat, vähälukuiset tutkimukset haamupyörästä ovat määritelleet pyörille kaksi yhteiskunnallista roolia. Ensimmäkin pyörät toimivat yksilöiden kuolemien muistomerkeinä, julkiseen tilaan sijoitettuna muistamisen tai suremisen paikkoina yhteisölle sekä uhrien omaisille ja ystäville (esim. Dobler 2011; Constantini 2017; MacConville 2010). Esimerkiksi Robert Doblerin (2011, 170, 181) mukaan ne toimivat vaihtoehtoisina henkilökohtaisen suremisen paikkoina institutionalisoitujen tilojen, kuten hautausmaiden tai uurnalehtojen, sijaan, jolloin kuolema tuodaan piilosta kaikkien näkyville. Ne tuovat kuoleman muistamisen julkiseen tilaan, ulos perinteisistä kuoleman muistamisen tilanormeista. Toiseksi haamupyörät voivat olla poliittinen protesti tai viesti yhteiskunnalle (esim. Dobler 2011; Constantini 2017). Yhtäältä pyörät toimivat varoitusmerkeinä autoilijoille ja toisaalta ne toimivat paikkoina, joissa vastustetaan autoliikennevetoista yhteiskuntaa. Samoin esimerkiksi pyöräilyaktiivien alakulttuuri saa lisäpontta protestilleen autoliikenteen ylivaltaa vastaan, jonka symbolisena esimerkkinä toimivat dramaattinen pyöräonnettomuuspaikka ja siihen yhdistyvä vahva emotionaalinen tunnelataus. (Dobler 2011, 169–170.)

Haamupyörät ovat olleet kansainvälisesti pääasiassa urbaani ilmiö. Haamupyöräliike muodostuu paikallisesti itsenäisesti, toisistaan erillisesti toimivista yhteisöistä, ryhmistä tai yksilöistä. Haamupyörä ovat sijoittaneet kaupunkikuvaan vaihtelevasti niin (pyöräily)aktivistiryhmät kuin uhrien omaiset tai ystävät – aina tekijä ei ole edes tiedossa (ks. Dobler 2011; Constantini 2017). Samalla kyse on maailmanlaajuisesta verkostosta, joka yhdistää itsenäiset solut toisiinsa. Esimerkiksi ghostbikes.org –sivustolta löytyy karttoja, kuvauksia ja kuvia eri puolille maailmaa sijoitetuista haamupyörästä. (Dobler 2011, 170.) Yhteiskunnallisena liikkeenä haamupyöräliike ilmentää tyypillisiä ”uuden” aktivismin piirteitä, kuten spontaania, solu- tai verkostomaista organisoitumista (esim. Melucci 1996; Siisiäinen 1998; Rasimus 2006), vahvaa ”ajattele kansainvälisesti, toimi paikallisesti” -eetosta (esim. Kontinen & Peltokoski 2000) ja internetin hyödyntämistä informaation jakamisen, verkostoitumisen tai yhteisön identiteetin rakentamisen välineenä (esim. della Porta & Mosca 2005).

Haamupyörät ovat herättäneet myös vaihtelevia yhteisön reaktioita eri tapauksissa. Osa pyörästä on herättänyt vahvaa vastustusta ympäröivässä yhteisössä ja viranomaiset ovat poistaneet ”muistomerkit”, toisinaan pyörät taas

ovat saaneet osakseen laajaa hyväksyntää ja ymmärrystä ja jääneet pysyvästi tai vuosiksi osaksi kaupunkikuvaa. (Dobler 2011; Constantini 2017.) Robert Dobler (2011, 183) näkee kaikissa haamupyörisä olevan jotain universaalia: ne herättävät yhteisöissä samanaikaisesti niin yhteenkuuluvuuden tunnetta ja mielenkiintoa kuin pelkoa ja inhoa. Myös tässä artikkelissa tarkasteltavassa Siilinjärven tapauksessa on haamupyöräilmiöön liittyviä kansainvälisesti yleisiä ja ainutlaatuisia piirteitä.

Siilinjärven haamupyörän tavoite, toimijat ja toiminta

”Mietin, että se (idea haamupyörästä) tuli hyvin spontaanisti. (...) nyt on pakko tehdä jotain, että saisi vähän huomiota asioille, että nämä ei olisi vain yksi täplä tilastoissa eikä asialle mitään tehdä.” (Haamupyörätapausten ideoijan haastattelu, 3.8.2017, KS)

Ajatus haamupyörän viemisestä Siilinjärven tapaturmapaikalle oli nopeasti syntynyt, yksittäisen henkilön idea. Hän oli lukenut internetistä aikoinaan haamupyöristä tapana huomioida liikennetapaturmien uhreja ja hänen päätökseensä viedä haamupyörä Siilinjärven onnettomuuspaikalle sisältyi sekä henkilökohtaisia (yksityisiä) että poliittisia

(julkisia) tavoitteita. Haamupyörätapausten tekijä on itse aktiivinen polkupyöräilijä, joka oli henkilökohtaisesti järkyttynyt kuolemantapausten vuoksi ja koki vahvaa solidaarisuutta kanssapööräilijöitä kohtaan. Tapaus oli herättänyt hänessä myös tarpeen tehdä jotain liikenneturvallisuuden parantamiseksi yhteiskunnassa: Siilinjärven liikenneonnettomuus oli viides viikon aikana Suomessa tapahtunut pyöräilijän ja auton yhteentörmäys, joissa oli menehtynyt kaikkiaan kolme polkupyöräilijää. Motivaatio haamupyörätapaustelle pohjautui vahvasti yhden yksilön ajatuksiin ja kokemukseen siitä, että pyöräonnettomuuksiin ei suhtauduttu riittävän vakavasti Suomessa.

Tekijä kertoi haamupyörän tavoitteista ja onnettomuuspaikalle viemisestä julkisuuteen Facebook-tapahtumailmoituksella (Haamupyörä Kuuslahteen, 27.8.2016) ja eri medioille läheyllä tiedotteella (30.8.2016). Molemmissa julkituloissa informoitiin haamupyörän kahdesta, kansainvälisesti perinteisestä tehtävästä (esim. Dobler 2011). Yhtäältä haamupyörän viemisen onnettomuuspaikalle toivottiin edistävän ja herättävän julkista keskustelua muun muassa seuraavista teemoista: pyöräilijöiden ja jalankulkijoiden risteysturvallisuutta tulee parantaa; nopeusrajoituksia tulee madaltaa taajamissa ja tarkistaa

myös maanteiden risteysalueilla; liikennesuunnittelussa tulee ottaa kaikki liikennemuodot huomioon (Haamupyörä Kuuslahteen Facebook-tapahtuma, 27.8.2016).

Valkoiseksi maalatulla polkupyörällä oli siis selkeä poliittinen symbolinen merkitys. Toisaalta haamupyörän tehtävänä oli muistaa ”tuntematonta” onnettomuusuhria. Kyse oli yhteisöllisestä tuesta ja solidaarisuudesta anonyymille pyöräilijälle (ks. Klaassens, Groote & Vanclay 2013, 168) eli pyörää ei haluttu muistomerkkinä identifoida yksittäiselle uhrille vaan kuolemantapaustelle.

Käytännössä haamupyörätapahtuman organisointiin osallistui vain kolme aktiivista ihmistä: pyörätapausten ideoija, ”henkisenä tukena” hänen vaimonsa ja Kuopion vihreiden paikallispolitiikassa aktiivisesti mukana oleva pyöräilyaktiivi. Tekijä sai hiljaista apua myös muilta ihmisiltä ideansa toteuttamiseksi. Haamupyörä, vanha rikkinäinen polkupyörä, saatiin käyttöön lahjoituksena naapurustosta yksityisen Facebook-kyselykierroksen tuloksena, tapausten ideoija osti valkoista maalia ja maalasi ”haamupyörän” yksin lähinaapuruston autotallissa.

Haamupyörän paikoilleen vienti ja siihen liittyvä muistohetki oli lyhyt ja pienimuotoinen tilaisuus. Pyörätapausten ideoija vei kuopiolaisen poli-

tikon kanssa pyörän paikoilleen, siihen liitettiin kukkakimppu ja paikallaolijat viettivät lyhyen hiljaisen hetken tapahtumapaikalla, osa heistä toi pyörän vie-reen kukkia tai kynttilöitä. Haastattelussa tempauksen ideoija kuvasi tilaisuutta ja siihen liittyviä tapahtumia noin vuosi tapahtuman jälkeen seuraavasti:

”Siinä oli hyvin, voisiko sanoa, että harras tunnelma. (...) Siihen tuli paljon ihmisiä ennen tilaisuutta, sitten tilaisuuden jälkeen siinä kävi vielä aika paljon ihmisiä ihan uteliaisuuttaan ja sitten varmaan sattumalta. (...) Siinä oli muistohetki ja mahdollisuus jutella ihmisten kanssa, joka minusta tuntuu, että lähensi ihmisiä.” (Haamupyörätempauksen ideoijan haastattelu, 3.8.2017, KS)

Myös tilaisuuteen osallistuneet uhrin läheiset, ystävät ja muut ihmiset kokivat, että pyörä oli heille henkisesti tärkeä, koskettava muistamisen ele vainajalle:

”Hän oli ystävämme ja naapurimme, joka vieraili meillä useasti. Kesälläkin jutusteltiin ja tarinoitiin kahvikupposen äärellä’, kertoivat X.X. ja Y.Y (nimet poistettu). He toivat kukkaset ystävänsä muistolle. ”Tämä haamupyörä on meitä kaikkia puhutteleva. Se on sanaton saarna monessa mielessä’, Y.Y. kiteytti tuntojaan hiljaisen hetken jälkeen.” (Utis-Jousi, 1.9.2016)

Näille ihmisille haamupyörä näyttäytyi muistomerkinä, spirituaalina alttarina dramaattiselle kuolemantapauksel-

le. Heille muistomerkillä ja sen ympäristöllä oli myös terapeuttilinen rooli paikana, jossa traagisen tapauksen jälkeen on mahdollista surra, muistaa henkilökohtaisesti läheistä ihmistä ja rituaalin muodossa kokoontua yhteen eheyttämään yhteisöllisyyttä. (Ks. Dobler 2011, 177–179.)

Haamupyörätempaus oli yhden ihmisen ja hänen ideansa tukijoiden hiljainen julkinen teko tai protesti. Tempauksen ideoija kertoi sosiaalisen median välityksellä aikomuksistaan muille ihmisille eli potentiaalinen haamupyöräaktiivien osallistujajoukko rakentui informaatioverkostona tai virtuaalisena verkostona. Virtuaalisesti rakennettua solumaista ryhmää yhdistivät tai pitivät koossa ensisijaisesti esimerkiksi jaetut arvot, identiteetti, elämäntapa ja/ tai ystävyys-suhteet. (Ks. Melucci 1996, 113–117; Siisiäinen 1998, 235.) Verkoston epämääräisyyden vuoksi Siilinjärven ”haamupyöräliikkeen” jäsenistön määrittely tai rajaaminen on mahdotonta. Kyse oli heterogeenisestä osallistujaryhmästä, joka kutsuttiin yhden ihmisen toimesta mukaan tempaukseen avoimella ”kukin voi tulla mukaan toimintaan”-periaatteella. Tapahtuman järjestäjä ei ollut yhteydessä onnettomuusuhriin omaisiin ennen haamupyörätempausta eikä sen jälkeen. Myös muiden maiden aiemmille haamupyöräaktioille (esim.

Dobler 2011, 177) on ollut tyyppillistä, että tempauksien järjestäjinä ovat olleet muut kuin uhrin lähiomaiset tai ystävät. Samoin on ollut yleistä, että haamupyörätempauksia ei ole järjestetty ensisijaisesti yksittäisen uhrin muistoksi, vaan patsaiden ja sotamuistomerkkien tavoin ne ovat olleet ensisijaisesti yhteisöllisiä, anonyymejä muistomerkkejä.

Haamupyörätempauksen pääajatuk-sena oli välittää julkinen viesti yhteisölle: liikenneturvallisuus vaatii parannuksia. Tempauksella ei haluttu ajautua risti-riitoihin paikallisväestön tai viranomais-ten kanssa vaan viranomaisten huomiota ja toimintaa liikenneturvallisuusongel-mien ratkaisemiseksi:

”Oman toimintani näen, että on tarkoitus edistää keskustelemalla asioita eikä niin että näytettäisiin vaikka nyt viranomaisille persettä, että te ette tee hommiinne. Koen, että omalta puoleltani olen ollut hyvin keskustele-va ja reilu suhtautuminen viranomaisten suuntaan ja olen pyrkinyt tarjoamaan ratkaisuja eikä vaan haistattelemaan.” (Haamupyörätempauksen ideoijan haastattelu, 3.8.2017, KS)

Haamupyörän alkuperäisidean vesittyminen

”Sitähän ei voinut koskaan ennalta ajatella, että se sitten tiettyissä piireissä herättäisi vastustusta. (...) eihän tässä koskaan ollut tarkoitus olla kaikkien kanssa samaa mieltä. Tietysti ei ollut

tarkoitus ärsyttää ketään tai provosoida tai muuta.” (Haamupyörätempauksen ideoijan haastattelu, 3.8.2017, KS)

Haamupyörätempauksen yhteisölliset, varsinkin poliisin ja ELY-keskuksen vastareaktiot tulivat tapahtuman ideoijalle ja järjestäjälle yllätyksenä. Spontaanin ja pienimuotoinen tempaus sai osakseen arvaamattoman julkisen media- ja viranomaiskohun sekä paikallisyhteisön vastustuksen. Erityisesti viranomaisten huomio kiinnittyi pyörään fyysisenä objektina, josta vaaran viestittäjän sijaan tuli vaarallinen, laitton esine:

”Se teki siitä hyvin absurdin tuntuista, että tämäkö (pyörä) se nyt on tavallaan se suurin liikenneturvallisuuden uhkakuva. (...) Pyörä oli lukittu pysyvästi liikennemerkkiin, joka sitten oli laitonta.” (Haamupyörätempauksen ideoijan haastattelu, 3.8.2017, KS)

Viranomaisille haamupyörä näyttäytyi sekä yleisenä uhkana (liikenneturvallisuukselle) että vääranlaisena aktivisminä. Näillä perusteilla haamupyörä määrittiin poistettavaksi onnettomuuspaikan läheisyydestä. Itä-Suomen liikenneturvallisuuksiryhmän kokouksessa päätöstä pyörän poistamisesta perusteltiin painokkaasti paikallisväestön haamupyörään liittyvillä kielteisillä näkemyksillä ja tunteilla:

”Haamupyörän takana ovat pyöräilyaktivistit ja ELY suhtautuu Siilijärven

Kuuslahteen asetetun pyörän paikkaan kielteisesti. Ghost bike -ilmiö on tullut maailmalta ja on kansainvälinen toimintamalli. Asiassa on kaksi puolta; halu nostaa asia esille ja onnettomuudesta johtuva surutyö, mutta myös turvallisuus ja pelottelu. Poliisille on tullut yhteydenottoja, jossa pyörän kerrotaan pelottavan paikalla kulkevia pieniä koululaisia. (...) pyörä tulee poistaa koska se on kiinnitetty liikennemerkkiin ja sijaitsee tiealueella. Ryhmän yksimielinen kanta on, että pyörä pyydetään poistamaan paikalta.” (Liikenneturvallisuuksiryhmän kokouspöytäkirja, 1.9.2016.)

Viranomaisten epäilevä suhtautuminen uudenlaisiin kansalaistoiminnan muotoihin Suomessa ei ole uusi ilmiö. Uudenlaiset kansalaisaktivismin muodot ovat yleensä lähtökohtaisesti herättäneet negatiivisia ja epäileviä asenteita ja reaktioita niin poliisissa kuin laajemmin suomalaisessa yhteiskunnassa (esim. Saari 2007; Saari 2012). Tätä viranomaiskulttuurista vasten ei ole täysin yllätys, että haamupyörä suomalaisittain vähän tunnettuna, poikkeuksellisenä, tavoitteiltaan monimerkityksellisenä ja kansainvälisenä ”pyöräilyaktivistien” mielenilmauksen muotona sai suomalaiset viranomaiset näkemään sen lähtökohdaisesti ongelmallisena tai hankalasti hyväksyttävänä toimintana yhteiskunnassa (ks. Saari 2007, 223–271). Toisaalta myös muissa maissa viranomaiset ovat

usein poistaneet haamupyörät julkisilta kaduilta (Dobler 2011, 183) tai määritelleet muistomerkkejä turvallisuusuhkiksi (MacConville 2010, 36) eli viranomaisten toimintamalli ei ollut poikkeuksellinen Siilinjärvenkään tapauksessa.

Äänekkäin haamupyörän vastustus niin mediassa kuin kansalaiskritiikissä määritteli pyörän pelottavaksi ja omituiseksi. Ensimmäiset haamupyörää vastustavat tunteenpurkaukset nousivat esiin tapahtuman Facebook-sivulla jo ennen pyörän paikoilleen viemistä. Vastustavissa puheenvuoroissa nostettiin esiin huoli lapsista ja heidän mahdollisista peloistaan ”omituista” haamupyörää kohtaan:

”Minä luulen kanssa, että omaisilla on ihan tarpeeksi surua ilman pyörän tuontia siihen risteykseen muistuttamaan tapahtuneesta (...) minä en ainakaan meinaa lasten kanssa lähteä katsomaan mitään haamupyöriä.” (Esim1, Haamupyörä Kuuslahteen Facebook-tapahtuma, 29.8.2016)

”Ei kuulosta kovin järkevältä. Lapsille jotka kulkevat tätä reittiä kouluun, ’haamupyörä’ voi olla hyvinkin ahdistava ilmestys. Saati niille lapsille, jotka onnettomuuden näkivät.” (Esim2, Haamupyörä Kuuslahteen Facebook-tapahtuma, 29.8.2016)

” (...) vaikka hieno ele onkin vainajaa kohtaan mutta viekää ennemmin

kynttilä tai kukkia.” (Esim3, Haamupyörä Kuuslahteen Facebook-tapahtuma, 29.8.2016)

Haamupyörää pidettiin joko pelottava tai erikoisena tapana muistaa vainajaa. Lasten pelottelun lisäksi haamupyörää kutsuttiin typeräksi, oudoksi tai vieraaksi tavaksi, joka ei sovi maalaisympäristöön. Eräs paikallinen asukas vastusti hyvin kiihkein sanankääntein pyörää ja sen merkitystä liikenneturvallisuuteen liittyvänä symbolisena kannanottona. Hän nosti myös useaan otteeseen esiin sen, ettei tällainen toiminta sovi kaupunkitilojen ulkopuolelle:

”No näin, jos tälleen savolaisittain sanotaan, niin todella typerää. (...) tämä pyörä ei kuulu maalle Kuuslahteen lasten kulkureitille. Ei! (...) tämä ei ole mitenkään tunnettu tapa, ja varsinkaan tämmöisellä pienellä kylällä, niin ei tule olemaan hyvä juttu.” (Radio Suomi Kuopio, 30.8.2016)

Polkupyörä, sinänsä harmiton esine, sille väärässä paikassa muuttui vaaralliseksi ja pelottavaksi kuoleman symboliksi (ks. Douglas 2000). Esimerkiksi kukat ja kynttilät olivat hyväksyttäviä surun ilmentämisen perinteisinä välineitä, ei uusi ja vieras (”omituisin”) valkoinen polkupyörä. Kukut ja kynttilät ovat vakiintuneita suruun viittaavia symboleja, valkoiseksi maalattu polkupyörä taas äkilliseen onnettomuuteen viittaava sym-

bolinen performanssi (vrt. Constantini 2017). Haamupyörän vierautta paikallistasolla korosti osaltaan sekin, että aktionistinen kansalaisaktivismi perinne on varsin harvinaista suomalaisessa maalaisympäristössä ja Pohjois-Savon alueella (ks. esim. Saari 2007; 2015).

Äänekkäimmässä kritiikissä kiistettiin haamupyörän rooli niin surun muistomerkinä kuin poliittisena kannanottona (pyörä)liikenneturvallisuuksen parantamiseksi. Julkisuuudessa pyörästä oli tullut syntipukki, jonka avulla keskustelu haluttiin siirtää pois varsinaisesta yhteisöä ahdistavasta tai järkyttävästä kuolemantapauksesta ja kuolemaan liittyvästä pelon tunteesta. Myös haamupyörätempauksen ideoija koki, että pyörään fyysisenä esineenä kohdistui yhteisön kuolemaan ja onnettomuuteen liittyvät tunteet, joille oli muuten vaikea löytää kohdetta tai joita oli vaikea käsitellä.

Hiljaisen protestin ideoijalle jäi koko haamupyörätapahtumaan liittyvästä viranomais toiminnasta ja heidän ”kansalaisyhteistyöstään” varsin pettynyt yleisvaikutelma. Hänelle viranomaiset näyttäytyivät etäisinä ja haluttomina keskustelemaan asioista kansalaisten kanssa.

Tempauksen tekijä koki, että haamupyörätempauksessa ei ollut kyse vastarinnasta muuten kuin, että ”jos vastaavaa tapahtuisi joskus uudelleen, taikuulla tekisin saman uudestaan” (YLE,

2.9.2016). Enemmänkin hänen ideomaansa hiljaiseen tempaukseen kohdistui äänekäs, julkinen vastarinta yhteisössä. Hän ei myöskään halunnut olla ”kansalaistottelematon” vaan päinvastoin hän suostui esimerkiksi noudattamaan viranomaisten kehotusta poistaa ”laitton” pyörä liikennemerkestä. Kuten seuraavasta haastattelusitaatista ilmenee, haamupyöräepisodin päätös herätti ristiriitaisia tunteita ”laittoman teon” ideoijassa ja tekijässä:

”Olihan se (pyörä) tavallaan surullista hakea, koska ihmiset oli tuoneet jälkikäteen sinne myös kukkia. (...) toisaalta helpottavalle siinä mielessä, että se oli ollut aikamoista myllytystä siten mitä siitä oli seurannut sitten, että saako pyörä olla siellä vai ei. Mutta oli se tunteikas hetki ja jännitti toki mennä sitä hakemaan.” (Haamupyörätempauksen ideoijan haastattelu, 3.8.2017, KS)

Haamupyörä moraalisen paniikin kohteena

Haamupyörään kohdistui vahva yhteiskunnallinen vastareaktio, moraalinen paniikki. Käsite viittaa siihen, että jokin tapahtuma, olosuhde, ihmisen tai ihmisryhmän käyttäytyminen herättää suurta huolta ja/tai pelkoa yhteiskunnassa ja että se koetaan uhkaksi tai vaaraksi yhteiskunnan arvoille ja intresseille (Cohen

2002, 1). Yhteisön ”paniikin” taustalla vaikutti se, että suomalaisittain suhteellisen uudenlaisena kansalaisaktion muotona haamupyörä rikkoi muun muassa suomalaiseseen aktivismiin, kuolemaan ja periferiatilaan liittyviä yhteiskunnallisia normeja ja perinteitä.

Ensinnäkin suomalaisen yhteiskunnallisen liikehdinnän yleiskuvaa on luonnehdittu rauhanomaiseksi, lainkuuliaiseksi ja maltilliseksi verrattuna moneen muuhun maahan. Sotienjälkeisessäkin Suomessa on toisinaan ilmennyt suoraa poliittista toimintaa, mutta sen käyttö poliittisena työkaluna on ollut enemmän poikkeus kuin sääntö. (Esim. Siisiäinen 1998; Rasimus 2006; Saari 2007.) Esimerkiksi Alberto Meluccin mukaan suora toiminta voi olla sekä väkivaltaista että väkivallatonta. Molempiin muotoihin sisältyy kuitenkin ajatus yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamisesta tai asioiden vastustamisesta siten, että niillä haastetaan poliittisen toiminnan normit tai virallisesti vahvistetut pelisäännöt, kuten sosiaaliset normit tai lait. Suora toiminta voi tarkoittaa hyvin erilaisia laillisia tai laittomia poliittisia toimintamuotoja, kuten kulkueita, mielenosoituksia, kansalaistottelemattomuutta ja muita ei-institutionalisoituneita vastakkainasettelun muotoja viranomaisten kanssa. (Melucci 1996, 378–379) Suomessa myös viranomaisten re-

aktiot uudenlaisiin, suomalaisen aktivismin normista poikkeaviin, toimintatavoihin ovat olleet usein lähtökohtaisesti vastustavia ja epäluuloon pohjautuvia. Viranomaisille ne ovat näyttäneet tavoitteiltaan poikkeavina ja epäselvinä, hankalina tai ongelmallisina tapauksina, koska niihin on liittynyt epätietoisuutta ja vierautta uutuutensa tai erilaisuutensa vuoksi. (Ks. Saari 2007, luvut 15 ja 16.)

Näin tapahtui myös Siilinjärven haamupyörän tapauksessa: suomalaisittain spontaani ja uudenlainen kansalaisaktio koetteli ja paljasti aktivismin normeja, sitä ei mielletty soveliaaksi poliittisen protestin muodoksi, ainakaan Siilinjärvellä. Rauhanomaisen, spontaanin ja pienimuotoisen haamupyörätapahtuksen järjestäjän yhteiskunnallinen viesti ja protesti ei tavoittanut laajemmin yhteisön ymmärrystä ja hyväksyntää, ongelman viestijästä muodostui itsestään ongelma.

Toiseksi haamupyörä rikkoi kuolemaan liittyviä perinteitä ja normeja kuolemantapauksesta muistuttavana symbolina. Doblerin (2011,181) mukaan esimerkiksi Benjamin Noys on kuvannut länsimaisen sivilisaation yritystä etäännyttää kuolema arkielämästä. Haamupyörät tuovat kuoleman julkisuuteen ajanhengen vastaisesti: ne toimivat ikään kuin entisaikojen kaupunkien keskustojen hautausmaiden roolissa, jotka muis-

tuttivat ihmisiä heitä kohtalostaan alati. Siilinjärvellä erityisesti lapsia haluttiin suojella kuoleman näkyvillä ololta eli haamupyörää ei haluttu muistuttamaan lapsia kuolemantapauksesta, joka oli tapahtunut heidän arkiympäristössään.

Haamupyörän voi katsoa rikkoneen vallitsevaa kulttuurista kuolemasysteemiä (death system), eli vakiintuneita tapoja, joilla tulkitsemme kuolemaa ja siihen johtaneita tapahtumia (vrt. Thompson 2017). Kulttuurissamme julkinen suru on yhtäältä patologisoitu, siitä on tehty näkymätöntä ja yhteisöllisesti vaietua. Toisaalta tätä kulttuurimme piirrettä on viime vuosina haastettu suruun liittyvillä julkisilla performansseilla, joihin liittyvät haamupyörän kaltaiset ”kansanpyhätöt” (folk shrines) sekä niin kutsutulla sähköisellä suremisella, eli verkko-yhteisöissä tapahtuvilla spontaaneilla surunilmauksilla. (Granek 2017; Haverinen 2014.)

Haamupyörä herätti yhteisössä aikuisten pelkoa lasten puolesta, mutta pyörän rooli ja oikeutus kuoleman muistomerkkinä myös kyseenalaistettiin. Se nähtiin vääränlaiseksi tai sopimattomaksi kuoleman muistamisen symboliksi, toisin kuin esimerkiksi kukat, kynttilät tai ristit. Modernin yhteiskunnan normin mukaisesti muistutus kuolemasta ei kuulunut julkiseen, arkielämän tilaan.

Kolmanneksi haamupyörä rikkoi julkiseen tilaan liittyviä maaseudun normeja. Haamupyörät ovat kansainvälisesti olleet perinteisesti urbaani ilmiö (esim. Dobler 2011; Constantini 2017). Siilinjärven haamupyörä sijoitettiin tämän perinteen vastaisesti maaseudulle, joka herätti paikallisissa ihmisissä voimakkaan vastareaktion. Paikallisasukkaat eivät halunneet pyörää ”maalle” tai ”pikkukylälle”, jossa se näyttäytyi vieraina, omituisena tai typeränä objektina julkisessa tilassa.

Kansalaistoiminnan normeja haastanut haamupyörä oli ilmiö, johon liittyi vahvasti neljä Stanley Cohenin (2002) erittelemää moraalisen paniikin ominaispiirrettä: (1) Vastaparit viittaavat siihen, että moraalisten paniikkien kohteet näyttäytyvät yhteisölle samanaikaisesti (a) uusina (tuntemattomina) ja vanhoina (tuttuina), (b) itsenäisesti vaarallisina ja varoitusmerkkeinä laajemmista uhkista ja (c) ilmiselvinä (kaikkien tuntemina ja havaitsemina) ja vaikeaselkoisina (asiantuntijoiden julkituontia ja selityksiä kaipaavina). (2) Aalto-liike kuvaa paniikin elinkaarta: paniikki alkaa, voimistuu ja jossain vaiheessa hiipuu tai häviää. (3) Herkistyminen tarkoittaa, että yhteisö herkistyy etsimään ja löytämään todisteita ja oikeutusta paniikilleen. Ensinnäkin tietty käyttäytyminen, olosuhde tai ilmiö näyttäytyy pa-

niikin aikana yhteisölle haitallisempana, kielteisempänä ja poikkeavampana kuin tavallisesti. Toiseksi yhteisön huomio kohdistuu normaalia herkemmin erilaisiin käyttäytymispiirteisiin, tilanteisiin ja olosuhteisiin, jotka vahvistavat paniikin oikeutusta. (4) Moraalinen paniikki heijastaa merkittävää yleisempää kulttuurista muutosta tai arvokonfliktia yhteiskunnassa. Siten paniikin myötä syntynyt yhteiskunnallinen vastareaktio on ylimoitettu, liioitteleva. (Ks. myös Saari 2012; Young 2009.)

Pyörän elinkaareen liittyi nopea ja voimakas tunneaalto, pyörää määriteltiin vastinpareina, yhteisössä herkistettiin sen haitallisille ja kielteisille piirteille ja pyörätempaus nosti esiin arvokonfliktin pyörän kannattajien ja vastustajien välillä. Alkujaan spontaanista ja hiljaisesta kansalaistempauksesta yhteiskunnallisen ongelman julkituomiseksi ja ratkaisemiseksi muodostui itsestään ongelma, johon kohdistui äänekäs kansalais- ja viranomaisvastarinta: valtavirran kollektiivinen vastarinta voitti yhden ihmisen aloittaman hiljaisen ”vastarinnan”, ja perinteiset valtanormit tukahduttivat niiden haastajan.

Lopuksi

Siilinjärven haamupyörän tapauksessa risteävät monet teemat. Se on esimerkki

globaalin pyöräilijäaktivismiin kulttuurin ja esineellisen uuden surusymbolin tuomisesta suomalaisen maaseutukontekstiin. Valkoiseksi maalatulla polkupyörällä haluttiin viestiä surua ja uhrin kunnioittamista, mutta sen voi ymmärtää myös viestiksi, jolla pyrittiin muistuttamaan piittaamattoman liikennekulttuurin seuraamuksista ja vastuullisen liikennesuunnittelun tarpeellisuudesta. Symbolisen vastarinnan ja viestin kohde olivat suuri yleisö ja viranomaiset. Valkoiseksi maalattu polkupyörä on siinäkin vain yksi esine, mutta siihen lautaui paljon symbolista kulttuurista voimaa. Polkupyörä muistutti arkisesta liikkumisvälineestä, joka on haavoittuvainen liikenteessä. Valkoinen väri on taas kulttuurissamme vakiintunut myös viattoman kuoleman ja näin ollen ”haamun” symboliksi. Tapauksen eskaloituminen nopeasti niin perinteisen median huomion kuin paikallisen sosiaalisen median keskustelujen myötä ilmentää sitä, kuinka nopeasti symbolinen vastarinta voi saada aikaan äänekkään reaktion.

Osaltaan tapahtumaketju herättää pohtimaan, missä määrin nykykulttuurissamme voi olla hiljaista vastarintaa ilman (sosiaalisen) median synnyttämiä reaktioita ja kiistoiksi yltyviä tulintoja. Haamupyörätempauksen alkuperäinen tarkoitus oli olla kansainvälisen esimerkkien tapaan muistutus ja si-

ten ehkä keskustelunavaus, jonka toivottiin johtavan liikenneturvallisuuden paikalliseen parantamiseen. Jälkikäteen arvioiden tämä tavoite jäi toteutumatta yhteisössä. Tämä spontaani tavoite jäi kuitenkin syntyneen mediahuomion myötä taustalle ja huomio alkoikin kiinnittyä tulkintoihin, joita olemme kuvanneet moraalisen paniikin käsitteen kautta. Itse symboli irtaantui tapahtumasta, jota se edusti ja muodostui paikallisessa tulkinnassa itsessään uhkaavaksi ja pelottavaksi. Kuolemaan assosioituva symboli koettiin esimerkiksi lasten psyykkistä turvallisuutta uhkaavaksi vieraaksi tekijäksi. Viranomaistaho taas tulkitsi haamupyörän itsessään olevan liikenneturvallisuutta vaarantava esine. Mielenilmaus sivuutettiin ”vääränlaisena kansalaisvaikuttamisena”. Haamupyörä oli yritys haastaa tämä valta-asetelma tai herättää tasavertaista vuoropuhelua kansalaisten ja viranomaisten välillä. Symbolinen vastarinta ei onnistunut tavoitteisinaan, mutta ”poikkeavana” tempauksena haastoi ja teki näkyväksi suomalaisen poliittisen toimintakulttuurin arvoja ja normeja.

LÄHTEET

Media-aineisto, kronologisessa järjestyksessä

Savon Sanomat 23.8.2016. Kolarissa kuoli eläkeikäinen nainen – pyöräilijä ajoi yllättäen tiele.

Uutis-Jousi 29.8.2016. Haamupyörä Kuuslahteen.

YLE, Radio Suomi, Kuopio 30.8.2016. Siilinjärven Kuuslahteen viety haamupyörä herättää tunteita.

YLE uutiset, Itä-Suomi 30.8.2016.

YLE uutiset 30.8.2016. Siilinjärvelle tuotiin liikenneturvallisuuden nimissä haamupyörä – osa kyläläisistä tyrää muistopyörän.

Savon Sanomat uutiset 30.8.2016. Siilinjärvelle ilmestyi valkoinen haamupyörä muistuttamaan liikenteen vaaroista.

YLE uutiset 31.8.2016. Menehtyneen polku-
pyöräilijän muistoksi viety haamupyörä saate-
taan poistaa – poliisi: ”Osa lapsista pelkää”.

Savon Sanomat uutiset 31.8.2016. Poliisi selvittää, pitääkö haamupyörä poistaa Siilinjärveltä: ”Aiheuttanut lapsissa pelkotiloja.

Uutis-Jousi 1.9.2016. Ely haluaa haamupyörän pois pyörätien varrelta.

YLE uutiset 1.9.2016. Siilinjärven haamupyörä tahdotaan poistaa turmapaikalta – pyörän tuonut kutsuu viranomaiset keskustelemaan liikenneturvallisuudesta.

Savon Sanomat uutiset 1.9.2016. Ely-keskus: Haamupyörä on poistettava onnettomuuspaikalta.

YLE uutiset 1.9.2016. Siilinjärven haamupyörä tahdotaan poistaa turmapaikalta – pyörän tuonut kutsuu viranomaiset keskustelemaan liikenneturvallisuudesta.

YLE Radio Suomi Kuopio 1.9.2016. Siilinjärven haamupyörää kommentoivat rehtori ja haamupyörän tuonut.

YLE uutiset 2.9.2016. Kohuttu haamupyörä vieään pois kolaripaikalta – ”En arvannut tällaista myllytystä”.

Savon Sanomat uutiset 2.9.2016. Vastustusta herättänyt haamupyörä katoaa Siilinjärveltä.

Kirjallisuus

Campbell, Elaine (2013) Public sphere as assemblage: the cultural politics of roadside memorialization. *British Journal of Sociology*, 64: 3, 527–547.

Cohen, Stanley (2002/1972) *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*. 3rd Edition. London & New York: Routledge.

Constantini, Nicole Marie (2017) *The White Bicycle: Performance, Installation Art, and Activism in Ghost Bike Memorials*. Doctor's Dissertation, the Department of Communication Studies. Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College.

della Porta, Donatella & Mosca, Lorenzo (2005) Global-net for Global Movements? A Network of Networks for a Movement of Movements. *Journal Public Policy* 25:1, 165–190.

Dobler, Robert Thomas (2011) *Ghost Bikes. Memorialization and Protest on City Streets*. Teoksessa Peter Jan Margry & Christina Sánchez-Carretero (toim.): *Grassroots Memorials: The Politics of Memorializing Traumatic Death*. New York: Berghahn Books, 169–188.

Douglas, Mary (2000) Puhtaus ja vaara. Riituaalisen rajanvedon analyysi. Suom.

Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vas-tapaino.

Ghost Bikes (2017) URL <http://ghostbikes.org/> (tarkastettu: elokuu 2018).

Goldkuhl, Göran & Cronholm, Stefan (2010) Adding Theoretical Grounding to Grounded Theory: Towards Multi-Grounded Theory. *International Journal of Qualitative Methods* 9:2, 187–205.

Granek, Leeat (2017) Is Grief A Disease? The Medicalization of Grief by the Psy-Disciplines in the Twenty-First Century. Teoksessa Neil Thompson & Gerry R. Cox (toim.): *Handbook of the Sociology of Death, Grief, and Bereavement*. New York: Routledge, 264–277.

Haverinen, Anna (2014) Memoria virtualis - death and mourning rituals in online environments. *Annales Universitatis Turkuensis – B* 386. Turku: Turun yliopisto.

Klaassens, Mirjam, Groote, Peter D. & Vanclay, Frank M. (2013) Expressions of Private Mourning in Public Space: The Evolving Structure of Spontaneous and Permanent Roadside Memorials in the Netherlands. *Death Studies* 37:2, 145–171.

Konttinen, Esa & Peltokoski, Jukka (2000) Ympäristöprotestin neljännen aallon sielunmaise-ma. *Sosiologia* 37:2, 111–129.

MacConville, Una (2010) Roadside memorials. *Bereavement Care*, 29:3, 34–36.

Margry, Peter Jan & Sánchez-Carretero, Christina (toim.) (2011) *Grassroots Memorials: The Politics of Memorializing Traumatic Death*. New York: Berghahn Books.

Melucci, Alberto (1996) *Challenging Codes. Collective action in the information age*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rasmus, Ari (2006) *Uudet liikkeet. Radikaali kansalaisaktivismi 1990-luvun Suomessa*. Tampere: Tampere University Press.

Saari, Kari (2007) Poliisi ja joukkojenhallintatoiminta Suomessa. Joukkotilanteet ja niihin liittyvä poliisitoiminta suomalaisten poliisien näkökulmasta tarkasteltuna. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 29/2007. Espoo: PAKK.

Saari, Kari (2012) Moraalinen paniikki suomalaisen radikaalin aktivismin tutkimuksen käsitteenä. *Oikeus* 41:1, 6–25.

Saari, Kari (2015) Itäsuomalaisten nuorten suhde poliittiseen väkivaltaan sekä laittomiin ja laillisiin suoran toiminnan keinoihin: monimenetelmällinen tapaustutkimus Kuopion ja Pielisen Karjalan nuorista. *Oikeus* 44:4, 404–425.

Siisiäinen, Martti (1998) Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat. Teoksessa Kaj Ilmonen & Martti Siisiäinen (toim.): *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino, 219–243.

Thompson, Neil (2017) *Culturally Competent Practice*. Teoksessa Neil Thompson & Gerry R. Cox (toim.): *Handbook of the Sociology of Death, Grief, and Bereavement*. New York: Routledge, 237–250.

Thornberg, Robert (2012) *Informed Grounded Theory*. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 56:3, 243–259.

Yin, Robert K. (1994) *Case Study Research*. 2nd edition. London: Sage.

Young, Jock (2009) Moral Panic. Its Origins in Resistance, Ressentiment and the Translation of Fantasy into Reality. *British Journal of Criminology* 49, 4–16.

YTT **Kari Saari** työskentelee projektitutkijana Nuorisolan tutkimus- ja kehittämiskeskus Juveniassa Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa. Hän on tutkinut nuorisoon, etnisyyteen, kansalaisuuteen, kansalaisaktivismiin ja poliisitoimintaan liittyviä aiheita. Saari on oikeussosiologian ja kriminologian dosentti Turun yliopistossa.

YTL **Mikko Saastamoinen** työskentelee sosiaalipsykologian yliopisto-opettajana Yhteiskuntatieteiden laitoksella Itä-Suomen yliopistossa Kuopiossa. Hän tutkii ja opettaa erityisesti elämäntilanteen ja identiteettiin liittyviä teemoja.

